

φιάζουν καὶ νὰ τὰ φυλάττουν. ἀκούσας δὲ ὁ ἀγιώτατος πάπας τὸ πόσοι εἶναι αὐτοῦ, ὑπερεθαύμασε καταγινώσκων μας, διότι ἐὰν εἰς τὸν μακαρισμένον ἐκεῖνον τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον ἐθαύμαζον, πῶς εἶχεν ἐδῶ τόσους καὶ ἑκατηγόρουν τον, ὅτι εἰς τὴν ξενιτεῖαν νὰ τρέφη τόσους μὲ ξένα δουκᾶτα καὶ ξένας 5 ἐλπίδας, πόσω μᾶλλον τώρα, ὅπου ἦλθον καὶ ἄλλοι πλειότεροι, παρὰ ὅπου ἦσαν ἐδῶ, καταγινώσκονται των καὶ κατηγοροῦσίν των, καὶ μάλιστα εἰς αὐθεντόπουλα νέα καὶ ὀρφανά, ὅπου οὔτε ἀξίωμα οὔτε ὄνομα οὔτε φήμην ἔχουσι. καὶ οὐ μόνον καταγινώσκουσίν των, ἀμὴ οὐδὲ βούλονται νὰ ἐξοδιάζωσιν ἕνα 10 τερνέσι πλέον· καὶ ἄμποτε τὸ μᾶς ἔταξαν νὰ τὸ φυλάζωσι τελείως καὶ νὰ μηδὲν μεταβληθῶσιν, ὡς καὶ ἄλλοτε ἐποίησαν.

Διὰ τοῦτο εἶναι χρεῖα νὰ φροντίζη ἡ εὐγενεῖα σου μετὰ τοῦ ἄρχοντος τοῦ Κριτοπούλου τοῦ ἱατροῦ τοῦτο, ὅπου κατὰ τὸ παρὸν ἔχετε τὴν φροντίδα τῶν αὐθεντοπούλων, ἔστ' ἂν στήσωμεν τίς νὰ τὰ διοικῆ ἢ τίς εἶναι ἀναγκαῖος νὰ κρατηθῆ· καὶ μετὰ ταῦτα θέλουσι μερισθῆ μετὰ βουλῆς ἐδικῆς μας εἰς 15 ἐκείνους ὅπου θέλουσιν ἀπομείνει. ἐμένα γοῦν προηγουμένως φαίνεται μοι ὡς ἀναγκαιότατον, ὅπου δὲν ἤμπορεῖ νὰ λείψη, πρῶτον ὁ ἱατρός, δεῦτερον ὁ διδάσκαλος Ἑλληγν, τρίτον ὁ διδάσκαλος Λατῖνος, τέταρτον ὁ δραγουμάνος. οὗτοι γοῦν εἰσὶν ἀναγκαιότατοι, καὶ δὲν ἤμπορεῖ νὰ λείψωσιν· ἔτι δὲ καὶ εἰς ἡ δύο παπᾶδες Λατῖνοι εἶναι ἀναγκαιότατοι διὰ νὰ ψάλλωσι λειτουργίαν λατινι- 20 κὴν συνεχῶς. εἶναι γὰρ χρεῖα νὰ ζῶσι τὰ παιδιά λατινικῶς, ὡς ἐβούλετο καὶ ὁ μακαρισμένος ὁ πατήρ των. καὶ οἱ ἄρχοντες ὅπου θέλουσιν εἰσθαι μετ' ἐκείνους εἶναι χρεῖα νὰ προσέχωσιν εἰς τοῦτο, νὰ μηδὲν φεύγωσιν ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν διὰ τὸ μνημόσυνον τοῦ πάπα, ὡσὰν τὸ ἐποίησαν εἰς τὴν στράταν ὅπου ἤρχεσθε· διότι, ἂν φεύγωσιν ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν, εἶναι χρεῖα νὰ φεύγωσι 25 καὶ ἀπὸ τὴν Φραγκίαν· οὐδὲ τινὰς γὰρ θέλει ἄνθρωπον, ὅπου τὸν ὀνομάζει ἄπιστον καὶ αἰρετικὸν καὶ ἀποστρέφεται τον φανερά.

Ἄφ' ὅτου γοῦν τοῦτοι οἱ ἀναγκαῖοι τοὺς οὖς εἶπαμεν νὰ κατασταθῶσι καὶ σταθῆ τὸ μερτικόν των, τότε θέλει εἰσθαι· τοῦτο δὲ θέλω τὸ κυττάξει ἐγὼ ἐδῶ, καὶ θέλω τοὺς καταστήσει, τότε θέλετε ἰδεῖ τὸ ὑπόλοιπον πόσον 30 εἶναι καὶ πόσον ἀπομένει ἀπὸ τὰ ,ας' φλωρία, καὶ τότε ἡ εὐγενεῖα σας ὄλοι ἀντάμα θέλετε ἀποκαταστήσει τίς νὰ ἀπομείνη καὶ τί νὰ ἔχη ὁ καθ' εἰς μετὰ

1 φυλάττουν Λ φυλάττουσιν Μ Ρ | 2 καταγινώσκων Λ καὶ καταγινώσεται Μ Ρ | 2 διότι Λ καὶ γὰρ Μ Ρ | 2 τὸν μακαρισμένον] Μ Ρ *pro* τὸν αὐθέντην | 6 καταγινώσκονται Λ καταγινώσκοντες Μ Ρ | 7 οὔτε (*tr*) Μ Ρ οὐδὲ Λ | 8 των Λ τους Μ Ρ | 8 ἀμὴ Λ ἀλλ' Μ Ρ | 9 ἄμποτε Λ Ρ ἄμποτες Μ | 10 ὡς Λ ὥσπερ Μ Ρ | 10 ἐποίησαν Μ Ρ *trp. ante* καὶ ἄλλοτε | 11 διὰ τοῦτο Λ δι' αὐτὸ Μ Ρ | 11 ἄρχοντος Λ Ρ ἀρχόντου Μ | 13 ἔστ' ἂν στήσωμεν Λ ἐπαναστήσομεν Μ ὥστε νὰ θήσομεν Ρ | 14 μερισθῆ *scripsit Lampfr.* μερισθῆν Μ μερισθεῖ Λ μερισθῆ Ρ | 15 ἀπομείνει Λ ἀπομένει Μ ἀπομείνη Ρ | 15 μοι Λ με Μ Ρ | 20 ὡς Λ ὥσπερ Μ Ρ | 21 ὁ πατήρ Λ] Μ Ρ *om.* ὁ | 21 μετ' ἐκείνους Μ Ρ μαζί τους Λ | 22 προσέχωσιν Μ Ρ προσέχονται Λ | 22 μηδὲν Μ Ρ μὴ Λ | 27 οὖς Μ Ρ τοὺς ὁποίους Λ *in marg.* | 28 σταθῆ Λ στηθῆ Μ νὰ σταθῆ Ρ | 28 κυττάξει *corr. Lampfr.* κοιτάξει Λ κοιτάξη Ρ καὶ τάξει Μ | 29 καταστήσει Λ καταστήση Ρ καταστήσει Μ | 29 ἰδεῖ Λ ἰδεῖν Μ ἰδέητε Ρ | 30 ,ας' Λ Μ ἑκατὸν τεσσαράκοντα ἕξ Ρ | 30—31 ὄλοι . . . ἀπομείνη Λ Μ θέλετε ἀποκαταστήση ὄλοι ἀντάμα τίς νὰ ἀπομένη Ρ

καὶ βουλῆς ἡμετέρας. ἐμένα οὖν φαίνεται μου, ὅτι ὅσον εἶναι πλείονες καὶ ἐλαφρότεροι, ὅπου μέλλουν νὰ ἀρκεσθοῦν μὲ ὀλίγον ὁ καθ' εἷς, εἶναι δὲ ἄλλως χρήσιμοι, τόσον θέλει εἶσθαι κάλλιον, διότι θέλουσιν ἔχει τὰ παιδιά πλείονα συντροφίαν καὶ πλείονα δουλοσύνην καὶ πλείονα τιμὴν. ὁμῶς τοῦτο θέλομεν τὸ σκεφθῆ ἄντάμα, καὶ θέλομεν ποιήσει τὸ κάλλιον. 5

Ἡ εὐγενεία σου εἶναι κατὰ τὸ παρὸν ὡσπερ διοικητῆς τῶν παίδων μετὰ τοῦ Κριτοπούλου. εἶναι ἀνάγκη πρὸ πάντων νὰ φροντίζετε τὴν παιδείσιν τῶν καὶ τὰ ἤθη των, νὰ γείνουν καλὰ καὶ πεπαιδευμένα, ἂν θέλετα νὰ ἔχουν τιμὴν ἐδῶ. εἰ δὲ μή, θέλουν τὰ καταφρονήσει καὶ αὐτὰ καὶ ἐσᾶς ἐδῶ, καὶ οὐδὲ στραφῆ θέλουν νὰ σᾶς ἴδοῦν. μὲ τὸν μακαρίτην τὸν αὐθέντην τὸν πατέρα τους ἔσυν- 10 τύχαμεν περὶ τούτου· καὶ ἐκεῖνος ἐβούλετο νὰ τὰ ἐνδύσῃ καὶ νὰ τοὺς ποιήσῃ νὰ ζοῦν φράγκικα παντελῶς, ἤγουν νὰ ἀκολουθοῦσι τὴν ἐκκλησίαν ὡσάν καθ' εἷς Λατῖνος, οὐχὶ ἀλλέως, νὰ ἐνδύνωνται λατινικῶς, νὰ μάθουν, νὰ γονατίζουν τοὺς ὑπερέχοντας καὶ τὸν πάπαν καὶ τοὺς καρδιναλέους καὶ τοὺς ἄλλους αὐθέντας, νὰ ἀποσκεπτάζωνται τὸ κεφάλι τους, νὰ τιμῶσι τοὺς χαιρε- 15 τῶντας αὐτούς, ὅταν ὑπάγουν, νὰ ἴδοῦν καρδιναλιν ἢ ἄλλον ὁμοιον αὐθέντην, νὰ μηδὲν κάθωνται ποσῶς, ἀμὴ νὰ γονατίζουν, καὶ ἀπέκει, ὅταν τοὺς εἶπῃ ἐκεῖνος, νὰ σηκωθῶσιν. ὁ δὲ μακαρίτης ἐκεῖνος ἔλεγεν, ὅτι καὶ πολλάκις ἂν τοὺς τὸ εἶπωσι, νὰ μηδὲν κάθωνται. αὐτὰ οὖν ὅλα ἐνθυμᾶσθέ τα νὰ τοὺς νουθετήσετε καὶ νὰ τοὺς παιδεύσετε καλὰ. ἔτι ποιήσατε, ὅτι καὶ τὸ βάδισμά 20 τους τὰ εἶναι σεμνὸν καὶ τίμιον, ἢ ὁμιλία τους χρησιμωτάτη, καὶ ἡ φωνὴ τους νὰ εἶναι μετρία καὶ ἤρεμος, τὸ βλέμμα τους προσεκτικόν, νὰ μηδὲν χάσκουν ἐνθεν κάκειθεν· ἄς τιμοῦν πάντας, ἄς ἀγαποῦν πάντας, ἄς συντυχαίνωσι πάντας, καὶ τοὺς ἐδικούς των καὶ τοὺς ξένους, μετὰ τιμῆς· νὰ μὴν εἶναι ἀλαζονικοί· ἄς εἶναι ταπεινοὶ καὶ ἤρεμοι καὶ νὰ μηδὲν ἐνθυμοῦνται, ὅτι εἶναι 25 βασιλέως ἀπόγονοι, ἀμὴ ἄς ἐνθυμοῦνται, ὅτι εἶναι διωγμένοι ἀπὸ τὸν τόπον τους, ὀρφανοί, ξένοι, ὀλόπτωχοι, ὅτι εἶναι χρεῖα νὰ ζοῦν ἀπὸ ξένα χέρια, καὶ ὅτι, ἂν δὲν ἔχωσιν ἀρετὴν, ἂν δὲν εἶναι φρόνιμοι, ἂν δὲν εἶναι ταπεινοί, ἂν δὲν τιμῶσι πάντας, οὐδὲ τοὺς θέλουν τιμήσει οἱ ἄλλοι, ἀμὴ θέλουν τοὺς ἀπο- 30 στρέφεσθαι πάντες.

Αὐτὰ οὖν ὅλα φρόντισέ τα καλὰ καὶ ἡ εὐγενεία σου μετὰ τοῦ Κριτοπούλου, ἐπειδὴ τὸ γομάριν ἐπάνω σας εἶναι. πρὸς τούτοις ἄς ἐπιμελοῦνται νὰ μάθουν γράμματα, νὰ προκόψουν, νὰ μὴν ἐνθυμοῦνται, ὅτι εἶναι εὐγενικοί. ἡ εὐγένεια

1 ἐμένα Λ Μ ἐμέ Ρ | 1 μου Λ Μ με Ρ | 1 καὶ Λ Μ] Ρ om. | 2 ἀρκεσθοῦν Λ ἐρκεθοῦν Μ Ρ | 3 ἔχει Λ ἔχη Ρ ἔχειν Μ | 5 σκεφθῆ corr. Lampf. σκεφθεῖν Λ σκέψασθαι Μ Ρ | 5 ποιήσει Λ ποιήσῃ Ρ ποιήσειν Μ | 8 γείνουν corr. Lampf. γίνουιν Μ γένουν Ρ εἶναι Λ | 9 στραφῆ corr. Lampf. στραφῆ Ρ στραφεῖν Λ Μ | 12 ὡσάν καθ' εἷς Λατῖνος Λ κατὰ πάντα ὡσάν Λατῖνοι Μ Ρ | 13 ἐνδύνωνται Μ ἐνδύνωνται Λ πορεύωνται Ρ | 17 κάθωνται Λ καθίσουν Μ Ρ | 18 σηκωθῶσιν Λ σηκωθοῦσιν Μ ἀσυκωθῶσιν Ρ | 19 ἂν τοὺς . . . κάθωνται Λ αὐτούς τὸ εἶπε νὰ μηδὲν καθίσωσιν Μ Ρ (μηδὲν] μὴ Λ) | 23 χάσκουν Λ χάσκωσιν Μ Ρ | 23 ἄς ἀγαποῦν πάντας Μ Ρ] Λ om. | 24 πάντας καὶ τοὺς Μ Ρ πᾶσι καὶ εἰς τοὺς Λ | 29 τοὺς θέλουν Μ Ρ τοὺς θέλουσι Λ | 29 τιμήσει] τιμήσειν Μ | 30 πάντες Λ πάντας Μ Ρ | 31 φρόντισέ Lampf. φρόντισε Λ φροντίσατε Μ Ρ | 31 καλὰ καὶ Λ] Μ Ρ om. | 32 μάθουν Μ Ρ μάθωσι Λ

χωρίς ἀρετῆς δὲν εἶναι τίποτες, καὶ εἰς πάντας μὲν τοὺς αὐθέντας, ὅπου ἔχουν
 μεγάλας αὐθεντείας ἢ ἀρχάς, μάλιστα δὲ εἰς αὐτοὺς ὅπου ἔχασαν ὄλα. διὸ ἄς
 σπουδάζουν νὰ μαθαίνωσιν, ἄς ἔχουν εὐπείθειαν καὶ ὑποταγὴν καὶ ὑπακοὴν
 εἰς τὴν εὐγενεῖαν σου καὶ εἰς τὸν ἰατρὸν ὅπου τοὺς ἀνέθρεψε, καὶ εἰς τὸν δι-
 5 δάσκαλόν τους, καὶ ἄς σᾶς ὑπακούωσι καὶ ἄς ποιῶν τὸ εἶ τι τοὺς λέγετε ἐξ
 ἅπαντος. ἄς μάθῃ ὁ καθ' εἰς ἀπ' αὐτοὺς ἐκ στήθους ἕνα προσφώνημα τὸ
 πλέον μικρὸν εἰς τὸν πάπαν νὰ τὸ εἴπωσι τὸν πάπαν γονατιστοὶ καὶ ἀποσκε-
 παστοὶ, ὅταν ἔλθωσιν ἐδῶ, καὶ νὰ μὴδὲν γένη ἄλλέως. ὅταν περιπατοῦν εἰς τὴν
 στράταν, καὶ οἱ ἄνθρωποι ἀποσκεπάζονται τοὺς καὶ τιμοῦν τοὺς, ἄς ἀποσκε-
 10 πάζονται καὶ αὐτοὶ τὸ καπάσι τοὺς ἢ ὀλότελα ἢ πλεῖον ἢ ὀλιγώτερον ὡς
 πρὸς τοὺς ἄνθρώπους. ὁμοίως καὶ ἂν ἔρχονται ξένοι εἰς τὸ σπῆτί τους τίμιοι
 ἄνθρωποι, νὰ τοὺς βλέπωσιν, ἄς τοὺς προσηκόνωνται, ἄς τοὺς ἀποσκεπάζων-
 ται, ἄς τοὺς παρεκβαίνωσι κατὰ τοὺς ἄνθρώπους, ἄς συντυχαίνωσιν ὀλίγα καὶ
 ἔντιμα καὶ εὐχαριστικά καὶ ταπεινά, νὰ μὴ γελῶσι ποσῶς, νὰ μὴ διαχέωνται,
 15 ἀλλὰ μετὰ καθεστηκότος καὶ σοβαροῦ φρονήματος ἄς τοὺς συντυχαίνωσιν. εἰς
 τὴν τροφήν τους ἄς εἶναι προσεκτικοὶ καὶ ἐγκρατεῖς. εἰς τὸ τραπέζι τῶν ἄς
 κάθωνται μετὰ προσοχῆς καὶ παιδείσεως. ἂν θέλετε νὰ εἶναι πεπαιδευμένοι
 εἰς τοὺς ἔξω, ποιήσατε νὰ εἶναι πεπαιδευμένοι εἰς τοὺς ἐδικούς των. ἄς μὴν
 ἀναισχοντοῦν τινά. συνηθίσατέ τους ἀπὸ τώρα καλὰ ἤθη καὶ ταπεινά καὶ
 20 ἡμερᾶ. ἄς μανθάνωσιν ἀπὸ τώρα νὰ γονατίζουν ἐπιτήδεια καὶ εὐμορφα καὶ
 ἄς μὴν τὸ ἔχωσιν ἐντροπήν, ὅτι μεγάλοι ῥηγάδες καὶ βασιλεῖς τὸ ποιοῦσιν.
 ὅταν ἐσεβαίνουν εἰς ἐκκλησίαν λατινικὴν, ἄς γονατίζουν καὶ ἄς εὐχωνται
 ὡσπερ οἱ Λατῖνοι. ὑπάγετέ τους συνεχῶς εἰς τὰς ἐκκλησίας καὶ εἰς τὰς λειτουρ-
 γίας, καὶ ἄς στέκωνται μετὰ εὐλαβείας καὶ προσοχῆς, χωρὶς γέλωτας, χωρὶς
 25 λαλιᾶς. ἄς γονατίζουν καὶ ἄς ἀποσκεπάζωνται ὡσπερ καὶ οἱ Λατῖνοι καὶ ἄς
 μιμοῦνται ἐκείνους. ἂν οὕτω ποιῶσι, θέλουσι βοηθηθῆ, θέλουν ἔχει τιμὴν
 παρὰ πάντας, θέλω δυνηθῆ καὶ ἐγὼ νὰ τοὺς συνεργῶ. εἰ δὲ τάναντία ποιοῦσιν,
 ἐγὼ δὲν θέλω δυνηθῆ νὰ τοὺς βοηθήσω οὐδόλως, οἱ ἄνθρωποι θέλουσι τοὺς
 ἀποστραφῆ, καὶ τινὰς δὲν θέλει τοὺς τιμήσει οὐδὲ ποσῶς.

30 Καὶ ταῦτα οὐ λέγω, οὐδὲ γράφω τὴν εὐγενεῖαν σου καὶ τοὺς ἄλλους με
 τόσην πολυλογίαν εὐκαιρα καὶ μάταια, ἀλλὰ διὰ νὰ τὰ λέγετε συνεχῶς τὰ
 αὐθεντόπουλα, νὰ ποιήσετε νὰ τοὺς τὰ ἀναγινώσκη καλῶς καὶ συνεχῶς ὁ

1 ἔχουν] M P *add.* καὶ | 2 μάλιστα δὲ εἰς Λ *corr.* *ex* ἢ μάλιστα] καὶ μᾶλλον
 εἰς M P | 3 μαθαίνωσιν Λ μάθωσιν M P | 4 ἀνέθρεψε Λ ἐνέθρεψε M P | 5 τὸ εἶ
 τι Λ τὸ M ἐκεῖνο ὅπου P | 7 ἀποσκεπαστοὶ M P ἀσκεπεῖς Λ | 8 νὰ μὴδὲν M P
 μή Λ | 12 προσηκόνωνται *corr.* *Lamp.* προσυκόνωνται Λ προσηκονοῦνται M P | 13 ὀλίγα
 καὶ ἔντιμα Λ ὀλίγα μὲν, ἔντιμα δὲ M P | 14 (*bis*) νὰ M P] Λ *om.* | 14 διαχέωνται Λ
 διαχέτωνται M P | 15 τους Λ των M P | 19 συνηθίσατε Λ συνηθίσετε M P | 20 ἄς Λ
 νὰ M P | 22 ἐσεβαίνουν *corr.* *Lamp.* σεβαίνουν Λ ἐμβαίνωσιν P | 22 ἐκκλησίαν M P
 τὴν ἐκκλησίαν Λ | 22 καὶ ἄς Λ] καὶ *om.* M P | 26 βοηθηθῆ Λ βοηθηθῆ P βοηθη-
 θεῖν M | 26 ἔχει Λ ἔχη P ἔχειν M | 29 ἀποστραφῆ *corr.* *Lamp.* ἀποστραφεῖ Λ ἀπο-
 στραφῆ P ἀποστραφεῖν M | 29 τιμήσει *corr.* *Lamp.* τιμήση Λ τιμήση P τιμήσειν M |
 30 καὶ ταῦτα . . . γράφω Λ ταῦτα δὲν λέγω γράφειν M P | 32 ποιήσετε Λ ποιήσητε
 τους M P | 32 καλῶς καὶ συνεχῶς Λ] M P *om.* καλῶς καὶ

διδάσκαλός των, νὰ τὰ γροικοῦν καλὰ διὰ νὰ τὰ ποιῶσιν. ἐκείνους ἤθελα τὰ γράψει, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκεῖνοι ὡς νέοι ἀκόμη δὲν τὰ γροικοῦν καλὰ, δι' αὐτὸ γράφω τὰ τὴν εὐγένειάν σου νὰ τοὺς παραινῆτε καὶ ἀπὸ λόγου μας καὶ ἀπὸ λόγου σας νὰ ποιῶσιν ὡσὰν γράφομεν.

Ἐνταῦθα εἶναι θαιατικὸν κατὰ τὸ παρὸν. δι' αὐτὸ ἐφάνη καλὸν μὲ τὴν 5 βοιλὴν τῶν ἀρχόντων ὅπου εἶναι ἐδῶ καὶ μὲ τὸ θέλημα τοῦ ἁγιωτάτου πάπα νὰ μὴν ἔλθουν τὰ ἀυθεντόπουλα ἐδῶ διὰ τὸν κίνδυνον, ἀλλ' οὐδ' αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀγκῶνα νὰ εἶναι, ἐπειδὴ οὐδὲ αὐτὸς ὁ τέπος εἶναι γερὸς, ἀμὴ νὰ διαβῆτε νὰ ὑπάγετε εἰς ἄλλην χώραν, τὴν λέγουσι Τζίγκολον, ἔπου εἶναι καλὸς ἀήρ, νὰ στέκεσθε ἐκεῖ ἕως τοῦ Σεπτεμβρίου ἢ Ὀκτωβρίου μὲ τοὺς ἀυθεντοπού- 10 λους καὶ τὴν ἀυθεντοπούλαν. σκέψασθε ἐσεῖς ἐν τῷ μέσῳ ἂν πρέπη νὰ ἀπομείνουν αὐτοῦ πάντοτε, ὡσὰν βουλευόνται καὶ οἱ ἄρχοντες ἔπου εἶναι ἐδῶ. ὁ μακαριώτατος πάπας καὶ ἐγὼ γράφομεν τὸν λεγάτον τῆς Μάρκας, ἔπου νὰ σᾶς βοηθήσῃ καὶ νὰ σᾶς συνδράμῃ εἰς εἴ τι εἶναι χρεῖα. αὐτοῦ εἶναι καὶ τις ἐπίσκοπος τοῦ Ὄσμου, ἔπου εἶναι ἰδικὸς μου καὶ ἤτον καὶ δουλευτῆς τοῦ 15 ἁγίου δεσπότη. τὸ Τζίγκολον εἶναι ἐνορία του, καὶ ἔχει καὶ ἐκεῖ καλὸν ἐσπήτιον. καὶ θέλει σᾶς τὸ δάσει νὰ κατοικήσετε ἐκεῖ, καὶ θέλει σᾶς συνεργῆσει καθὼς εἶναι τὸ δυνατόν.

Ἐκ Ῥώμης, Αὐγούστου θ' ἡμερῶν, αὐξέ' ἔτους. Ὁ Βησσαρίων καρδινάλιος καὶ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως.

20

60. Βησσαρίων

Καρδινάλιος καὶ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως

Τοῖς εὐγενεστάτοις καὶ λαμπροτάτοις τρισὶν ἄρχουσι.

Χάρις ὑμῖν εἴη καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ. ἐδεξάμην τὰ γράμματα τῆς ἀντιλήψεώς σας μὲ τὸ κατάστιχον τῆς μοιρασίας ἔπου ἐποίκατε. ἡμεῖς μὲν οὖν 25 ἐνομίζαμεν, ὅτι ἡ εὐγένειά σας ὅπου εἰστε ἀναγκαιότατοι νὰ σᾶς τύχῃ τίποτε

1 γροικεῖν Λ γρικεῖν P ἀγροικεῖν M | 1 ἤθελα τὰ *corr.* Lampr. ἤθελα τοὺς Λ τὰ ἤθελα M P | 2 γράψει *corr.* Lampr. γράψῃ Λ γράψειν M P | 3 τὴν εὐγένειαν] τῆ εὐγενά' α Λ | 3 μας Λ μου M P | 3 λόγου Λ ἐδικοῦ M P | 5 μὲ τὴν Λ μετὰ M P | 8 Ἀγκῶνα M P Ἀγκόνα Λ | 8 γερὸς Λ M εὐκρατος P | 9 ὑπάγετε M P ὑπάγητε Λ | 9 τὴν Λ M ὅπου τὴν P | 9 Τζίγκολον Λ Τζίκολον M T ζέκουλον P | 10 στέκεσθε Λ στέκετε M στέκωνται P | 10—11 ἕως . . . ἀυθεντοπούλαν Λ M εἰς τὸν Σ. πτέμβριον ἢ Ὀκτώβριον οἱ ἀυθεντόπουλοι καὶ ἡ ἀυθεντοπούλα P | 12 βουλευόνται Λ βούλονται M P | 12 καὶ οἱ ἄρχοντες Λ M] P *cm.* | 26 εἰστε Lampr. ἦστε E

Ep. 60. Dieser und der folgende Brief, beide vom 16. August 1465, bilden eine Ergänzung zu dem Brief an den Erzieher des Prinzen. Empfänger sind die ἄρχοντες εὐγενεστάτοι καὶ λαμπρότατοι im weiteren Gefolge, denen Bessarion auf ihre Anfrage über die jährlich ihnen zukommenden 1200 fl. Aufschluß gibt. Mit Namen werden sie nicht genannt. Lampros vermutet in ihnen: Μεγαφᾶς, Κόντος und Νικολός, die später zur Umgebung Manuels gehörten und dessen Flucht nach Konstantinopel verhindern sollten.

Lampros fand den Brief handschriftlich im Escorial, Cod. gr. Σ III 1 (= E); seine Ausgabe im Νέος Ἑλληνομνήμων V (1908) 35 sq.

ἰκανὸν καὶ ἀνάλογον ὅπου νὰ ζῆτε καὶ νὰ δουλεύετε καλῶς τὰ αὐθεντόπουλα,
 καὶ οὕτως τὸ ἐνθυμούμεθα ἐξ ἀρχῆς, οἱ δὲ ἄλλοι νὰ λάβωσι τὸ λειπόμενον.
 ἐπειδὴ δὲ τὴν εὐγένειάν σας καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας οὕτως ἔδοξε καλὸν μὲ
 κοινήν βουλήν, ἀρέσκει καὶ ἡμῖν. ἀλήθεια οἱ ἄλλοι ἄρχοντες ὅλοι ἐντάμα, ὡς
 5 φαίνεται, οὐδὲν ἀρκοῦνται. ἂν γοῦν ἔναι οὕτως, τίποτε οὐδὲν ἐγένετο, ὡς
 ὁμοιάζει, καὶ εἴ τι ἐποίκετε, ἀκόμη οὐδὲν ἔναι βέβαιον. γράφουσί μας γὰρ
 ὅλοι ἐντάμα καὶ λέγουν πῶς οὐδὲ ποσῶς τοὺς σώνει καὶ ὅτι θαρροῦν εἰς ἐμένα
 νὰ τοὺς διορθώσω καὶ νὰ τοὺς ἀναπαύσω καλά. θαυμάζω γοῦν εἰς τὴν θαυμα-
 στήν σας γνῶσιν πόθεν θαρροῦσι καὶ θαρρεῖτε νὰ διορθόνω ἐγὼ τὰ τοιαῦτα,
 10 καὶ μάλιστα ἀφ' οὗ τοσαύτας φοράς εἶπαμεν τὴν εὐγένειάν σας τὸ πῶς ἡμεῖς πλέα
 οὐδὲν δυνάμεθα, οὔτε βουλόμεθα ἀναδέξασθαι πλέον γουμάριν. γράφομεν ἄλλο
 πιττάκιν κοινὸν πρὸς πάντας τοὺς ἄρχοντας, ὅπερ ἔστω κοινὸν καὶ τῇ ἀντι-
 λήψει σας, ἐπειδὴ πρὸς πάντας τὸ γράφομεν καὶ τὸ ἴσον ἐκείνου. ἔχομέν το
 καὶ ἡμεῖς ἐδῶ εἰς ἐξέτασίν μας καὶ εἰς μαρτυρίαν εἰς τὸ μέλλον. ὁ σκοπὸς
 15 μας ὅλος ἔναι ὡσαν τὸ γράφομεν ἐκεῖ, καὶ ἅς εἶναι ὅλοι βέβαιοι εἰς τοῦτο.
 ὁ Θεὸς οἶδεν, ὅτι πλέον ἀγαποῦμεν ἡμεῖς νὰ θεραπεύσωμεν πάντας, ἂν ἐδυνά-
 μεθα παρὸ ἑποῦ ἀγαπᾶ εἰς ἕκαστος νὰ θεραπευθῇ. ἀλλὰ τὰ ἀδύνατα οὐδὲ ὁ
 Θεὸς ἀπαιτεῖ παρ' ἡμῶν. ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ ἔλεος εἶη μεθ' ὑμῶν.
 Αὐγούστου ις' ἐν Ῥώμῃ.

61. Βησσαρίων

Καρδινάλιος καὶ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως

Τοῖς εὐγενέσιν ἄρχουσι πᾶσιν

ἅμα τοῖς ἐν δουλοσύνῃ τῶν αὐθεντοπούλων Ῥωμαίων εὐρισκομένοις.

Χάρις εἶη καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πᾶσιν ὑμῖν.

25 Ἐδεξάμεθα τὰ γράμματά σας. εἶδομεν καὶ τὸ κατάστιχον τῆς μοιρασίας
 ὅπου ἐγένετο. γράφετέ μας γοῦν, ὅτι ἔναι ὀλίγον καὶ οὐδὲν σας σώνει καὶ
 ὅτι θαρρεῖτε εἰς ἡμᾶς νὰ σᾶς ἀναπαύσωμεν καλῶς καὶ ἀρκούντως. ὅτι μὲν
 οὖν ὀλίγον ἔναι καὶ οὐδὲν σας σώνει, ἢ ἀλήθεια οὕτως ἔχει. πλὴν ἐπειδὴ ἔττι
 σᾶς ἔδοξε καλὸν καὶ ἐδέξασθέ το, πρέπει νὰ ἀρκεσθῆτε καὶ πλέα νὰ μηδὲν
 30 ποιήσετε λόγους περὶ τούτου. εἰ μὲν γὰρ κατεδέξασθέ το, ἢ ὡς ἀρκετὸν ὡς
 πρὸς τοὺς καιροὺς καὶ τὰ πράγματα καὶ διὰ νὰ πληρώσετε τὸ χρέος σας, ὅτι
 εἰς τὸν καιρὸν τοῦτον τῆς δυστυχίας χρεωστεῖτε νὰ δουλεύσητε τοὺς υἱοὺς
 τῶν αὐθεντῶν σας ὅπου σας ἐτίμησαν καὶ ἐπρόκοψαν ὅταν ἐδύνοῦτο καὶ χωρὶς

6 ὁμοιάζει *Lampfr.* ὁμιάζει E | 9 διορθόνω *Lampfr.* διορθώνω E | 12 πιττάκιν
Lampfr. πιτάκιν E | 27 σᾶς ἀναπαύσωμεν *Lampfr.* σᾶς ἀναπαύσομεν E

Ep. 61. Gleichzeitig mit dem vorhergehenden Brief gibt Bessarion der weiteren
 Dienerschaft der Prinzen Bescheid auf deren Schreiben über ihre Lage und Einkünfte.
 Überliefert ist er mit dem vorhergehenden im Escorial Cod. gr. Σ III 1 und heraus-
 gegeben von Lampros im *Néος Ἑλληνομνήμων* V (1908) 36 sq.

καμμίας δόσεως, καλῶς ἐποιήσατε καὶ τὸ πρέπον καὶ δίκαιον. καὶ λοιπὸν πρέπει νὰ ἀρκεσθῆτε καὶ νὰ ἀναπαύεσθε. εἰ δὲ ἔναι ὅτι ἐδέξασθε τοῦτο ἐλπίζοντες νὰ λάβητε πλεόν ἀπ' ἐμοῦ ἢ ἀπ' ἄλλου τινός, θαυμάζω εἰς τὴν γνῶσιν καὶ φρόνησίν σας. εἰς τί ἐλπίζετε; τὰ αὐθεντόπουλα ἀπὸ τὸ μερτικόν των τοῦτο τὸ ὀλίγον οὐδὲν θέλουν ἡμπορέσει νὰ σᾶς δώσουν τίποτε πλεόν, ἐπειδὴ 5 μόλις τοὺς σώνει. ἄλλην ἀρχὴν καὶ αὐθεντίαν οὐδὲν ἔχουν κατὰ τὸ παρόν, ὅπου ἀπ' ἐκεῖ νὰ σᾶς βοηθοῦσιν. ὁ ἀγιώτατος πάπας καὶ πλεόν οὐδὲν θέλει δώσειν. πόθεν οὖν θαρρεῖτε νὰ σᾶς ἀναπαύσω ἐγώ; βουλευομαί σας ὅτι νὰ ἀναπαύεσθε ὁ καθείς εἰς ὃ ἐτάξατε εἰς τὴν μέσσην σας, καὶ μηδὲν ἐλπίζετε πλεόν τίποτε. ὡς ἐξεύρει ὁ Θεός, καὶ εἰς τὴν σωτηρίαν μου πλέα ὀρέγομαι ἐγὼ νὰ σᾶς ἀνα- 10 παύσω ἀξίως ἂν ἦτον δυνατόν παρὸ ὅπου τὸ ὀρέγεσθε ἐσεῖς. ἀλλ' ἐπειδὴ ἀδύνατον ἔναι, οὔτε ὁ Θεός οὔτε οἱ ἄνθρωποι ἀπαιτοῦσι τὰ ἀδύνατα. δι' αὐτὸ ἀξιούμεν τὴν εὐγένειάν σας νὰ μηδὲν θαρρῆτε εἰς ἡμᾶς ποσῶς, διότι, ὡσὰν τὸ εἶπαμεν πολλάκις, οὐδὲν θέλομεν εἰπεῖν περὶ τούτου πλεόν λόγους τινὰ οὐδὲ ἀπολογηθεῖν θέλομεν. καὶ ἤδη ἐξαιτιαζόμεθα καὶ διαμαρτυρόμεθα, ὅτι 15 οὕτως θέλομεν ποιήσει. καὶ τούτου τοῦ πιττακίου κρατοῦμεν τὸ ἴσον διὰ μαρτυρίαν καὶ διὰ ἐξέτασίν μας εἰς τὸ μέλλον διὰ νὰ μηδὲν μας κατηγορήσῃ κανείς, ἀμὴ ἂν κοπιᾶσῃ καὶ ἐξοδιάσῃ καὶ ἔλθῃ ἐδῶ, θαρρῶν νὰ τὸν θεραπεύσωμεν καὶ ἀποτύχῃ, νὰ κατηγορῆ τὸν ἑαυτὸν του καὶ οὐχ ἡμᾶς. βουλευόμεθά σας δὲ ἵνα ἕκαστος ἀρκεσθῆ εἰς τὴν μοιρασίαν ταύτην, ἐπειδὴ κοινῇ βουλῇ 20 ἐγένετο, καὶ οἷος ἀρκεσθῆ, ἃς δουλεύῃ καλὰ καὶ ἐπιμελημένα τὰ αὐθεντόπουλα καὶ ἃς εἶναι πάντοτε κοντὰ των καὶ ἃς τοὺς συντροφιᾶζουν πανταχοῦ διὰ νὰ ζοῦν μετὰ τιμῆς καὶ νὰ μηδὲν στέκωνται μοναχοί των, ἐπειδὴ τοῦτο ἀπαιτεῖ καὶ τὸ δίκαιον καὶ τὸ πρέπον.

Ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ ἔλεος εἶη μετὰ πάντων ὑμῶν. 25

Ἐν Ῥώμῃ Αὐγούστου ις'.

Τὸ γράμμα τοῦτο τὸ κοινὸν πρὸς πάντας τοὺς ἄρχοντας ὅπερ ἐστὶ κοινὸν καὶ εἰς τὴν εὐγένειάν σας ποιήσετε νὰ ἀναγνωσθῆ καλὰ ἐμπρὸς εἰς ὅλους καὶ ἃς ἐγροικηθῆ καλὰ, νὰ μηδὲν κατηγοροῦν ἐμᾶς μετὰ ταῦτα, νὰ μηδὲ βαρύνουσί μας. ἃς εἶναι γὰρ ὅλοι πληροφορημένοι, ὅτι πλεόν οὐδὲν δυνάμεθα, 30 ὡσπερ τὸ ἐγροικᾶ καὶ ἡ εὐγένειά σας. τοὺς ἄλλους τοὺς ὀσπητικούς οὐδὲν τοὺς διορθόνομεν ἡμεῖς ἀκόμη, ἐπειδὴ ἀπαντέχω ἀκόμη νὰ ἴδω τί θέλει γένειν εἰς τὴν μέλλουσαν ἀπεκβολήν· διότι εἶναι τινὰ ὅπου με ποιοῦσιν ἀμφίβολον. ὡς ἂν οὖν ἴδω, οὕτως θέλω ποιήσειν. ὅμως τὸ πλεόν μέρος ἐκείνων εἶναι οὕτως ἀναγκαῖοι, ὅτι καὶ κομμάτιν ψωμῖν ἂν ἀπομείνῃ τοὺς αὐθεντοπούλους, 35 ἔναι χ<ρεῖα> νὰ τὸ μοιράσουν μετ' ἐκείνους, ἂν μόνον καὶ ἐκεῖνοι ἀρκεσθῶσιν εἰς ἐκεῖνο τὸ δύναται νὰ γένη.

1 καμμίας *Lampfr.* καμίας E | 23 στέκωνται *Lampfr.* στέκονται E | 31 ὀσπητικούς *Lampfr.* ἰσπητικούς E | 32 διορθόνομεν *Lampfr.* διορθώνομεν E | 35 κομμάτιν *Lampfr.* κομάτιν E

62. Bessarion

Ep. Sabinus, Card. Nicaenus, Patr. Constantinopolitanus

In Libellos de Processione Spiritus Sancti

Ad Paulum II Pontificem Maximum

Prooemium.

Eugenius IV, avunculus tuus, pontifex maximus, vir religione, virtute, rebus gestis amplissimus, inter multa, quae pro christianae rei publicae commodo, dignitate, splendore vel cogitare sapientissime vel perficere diligentissime solebat, ad id in primis omnem suam mentem, 10 curam ac studium adhibebat, ut obscuratas erroribus mortalium mentes ac tenebris caecitatis obstructas luce veritatis illuminaret. O clementiam, Romano pontifice dignam! O sapientiam principis miram, qui se, qui sua studia, qui fortunas suas omnes pro christiani populi concordia atque incolumitate devoverat! Quid enim utilius, quid excellentius, quid 15 immortali Deo gratius facere poterat, quam instar vigilantis agricolae excutere atque expurgare malam sementem, et tamquam sollicitus pastor curare morbidas oves, ne alioquin tabe invalescente non modo ipsae perirent, sed totum gregem contaminarent atque inficerent? Sciebat certe sapientissimus pontifex, quantum saepenumero discrimen, quot discor- 20 dias, quot seditiones, quot bella pepererat ob ignorantiam veritatis orta contentio, in his praesertim rebus, quae ad fidem ac religionem pertinerent. Quin etiam viderat, audierat, legerat, ut parva interdum erroris scintilla non modo unam ecclesiam aut civitatem, sed plures etiam maximasque provincias veluti alicuius morbi contagione foedaverat. 25 Hinc post alia eius egregia opera Ferrariae primo, deinde Florentiae, clarissimis Italiae urbibus, generale Christianorum concilium tanto labore, studio, vigiliis, sumptibusque coëgit, ut pestiferam illam ac iam tot annis inveteratam orientalis atque occidentalis ecclesiae dissensionem de medio tolleret et male de fide sentientes ad capessendam 30 veritatem induceret. Quod tandem commonendo fratres, praedicando, instruendo, hortando, interdum etiam disputationem aculeis proster- nendo Deo, cuius res gerebatur, favente consecutus est.

Ep. 62. Bessarions Widmungsschreiben an Papst Paul II zur Überreichung seiner Reden, die er auf dem Unionskonzil zu Ferrara-Florenz gehalten hatte. Für Bessarions wissenschaftliche Betätigung ist die Angabe wertvoll, daß er in seinen alten Tagen seine früheren schriftstellerischen Leistungen sammelte und überarbeitete. Das gleiche berichtet über ihn Niccolò Capranica in seiner Oratio funebris c. 9 (oben S. 410).

Überlieferung: Venedig, Cod. Marc. lat. 133; Mailand, Bibl. Ambr. R 4 sup. fol. 1—3. — Druckausgaben: A. M. Zanetti, Latina et Italica D. Marci Bibliotheca Codicum manuscriptorum. Venetiis 1741, p. 76 sq. — Migne PG 161, 319 sq.

Huic ergo concilio, summe pontifex, cum ab optimo imperatore nostro vocatus una cum ceteris orientis episcopis interesssem, nec me lateret sacrosanctam Romanam ecclesiam, quae columna semper ac firmamentum christianae fidei fuit, recta sentire, e nostris vero ple-
 5 rosque contentionis cupidiores esse quam veritatis, pro virtute mea mihi
 elaborandum existimavi, ut veram omnes opinionem amplexi veterum errorum sordes maculasque deponerent. Amabam equidem nostros ho-
 mines, ut par erat, nostramque causam; si fieri potuisset, optassem esse meliorem; sed amanda in primis ac praeferenda veritas fuit, et absque
 10 invidia, quidquid recte diceretur, amplectendum. Diversas itaque in con-
 cilio orationes inter nos habui, in quibus cum de aliis rebus, tum praecipue de processione spiritus sancti, de quo maxima tunc quaestio erat, latissime disserui, eumque a patre filioque procedere, ut rationes ta-
 ceam, non modo Latinorum, sed etiam Graecorum doctorum auctori-
 15 tate apertissime demonstravi, hortatus postremo omnes, ut relictis er-
 rorum tenebris tamquam veri luminis radiis illustrati sese ad Romanae ecclesiae lucem splendoremque converterent.

Eas orationes, quamquam ab amicis saepe rogatus fuerim, conscius tamen imbecillitatis meae edere numquam volui, nihil in his esse existimans, quod dignum videri eruditae auribus posset. Verumtamen cum, 20
 versantibus nuper mecum libellos meos quibusdam familiaribus nostris, in eorum forte manus incidissent, nec prohibere potuissem, quin eos accuratius legerent, non modo hortari me postea non destiterunt, sed etiam vehementer efflagitare, ut tam ea, quam alia quaedam opuscula, quae post dissolutum concilium quibusdam adhuc a recto itinere devi- 25
 antibus scribere compulsus fui, pro communi hominum commodo ederem, pleraque in his esse dicentes a Graecis sumpta auctoribus, quae, cum apud Latinos nusquam haberentur, non parvam forent legentibus utilitatem allatura. Quapropter veluti inops consilii haesi aliquamdiu et, quid mihi agendum esset, dubitavi. Illinc enim, ut ederem, familia- 30
 rium meorum urgebat auctoritas, hinc ut supprimerem, mea me hortabatur infirmitas.

Tandem vero illud animo occurrit, ut lucubrationes meas tuo sacratissimo nomini, dive pontifex Paule, dedicarem. Nam cui potius, quae de religione a nobis sub divo Eugenio, avunculo tuo, scripta sunt, 35
 dari, donari et consecrari debebant, quam tibi, quem et religionis principem ac magistrum et illius non modo sanguinis, sed etiam pontificatus successorem esse divina providentia voluit? Qui divino consilio, singulari sapientia et incredibili animi magnitudine commissum humeris tuis imperium ita gubernas, ut non modo pullulantes aliquando haereses ex 40
 propinquis Romanae ecclesiae provinciis, sed etiam inveteratas ex remotissimis ac potentissimis regnis extirpes atque evellas; a quo ita brevi tempore auctum est ecclesiae imperium et huius sacrae sedis

maiestas, ut et te, quod raro evenire hominibus consuevit, timeant pariter omnes atque ament, et Romanae ecclesiae nec potentia umquam tanta fuerit nec tanta auctoritas. Tuae igitur clementiae erit, summe pontifex, concedere hoc fidei erga te meae, ut libellum hunc libenter
 5 accipias, demumque pro tuo sapientissimo iudicio vel edas vel supprimas. Quod si edendum judicaveris, plurimum certe auctoritatis videbitur tua gratia consecutus.

63. Bessarion Cardinalis

Christophoro Mauro Ducl

Et Senatui Venetorum.

Equidem semper a tenera fere puerilique aetate omnem meum laborem, omnem operam, curam studiumque adhibui, ut quotcumque possem, libros in omni disciplinarum genere compararem. Propter quod non modo plerisque et puer et adolescens manu propria conscripsi, sed
 15 quidquid pecuniolae seponere interim parca frugalitas potuit, in iis coëmendis absumpsi. Nullam enim magis dignam atque praeclaram suppellectilem, nullum utiliorem praestantiorumque thesaurum parare mihi posse existimabam. Quippe pleni sunt libri sapientium vocibus, pleni antiquitatis exemplis, pleni moribus, pleni legibus, pleni religione. Vi-
 20 vunt, conversantur, loquunturque nobiscum, docent nos, instituunt, consolantur, resque e memoria nostra remotissimas quasi praesentes nobis exhibent et ante oculos ponunt. Tanta est eorum potestas, tanta dignitas, tanta maiestas, tantum denique numen, ut, nisi libri forent, rudes omnes essemus et indocti, nullam fere praeteritarum rerum me-
 25 moriam, nullum exemplum, nullam denique nec humanarum nec divinarum rerum cognitionem haberemus. Eadem urna, quae hominum corpora contegit, etiam nomina obrueret.

---

8 M *Suprascriptio*: Illustrissimo atque invictissimo principi, domino Christophoro Moro, duci et inclyto Venetorum senatui Bessario, cardinalis et patriarcha Constantinopolitanus, salutem.

Ep. 63. Bessarion schenkt seine Bibliothek der Republik Venedig. Er schildert, mit welchem Eifer er sie gesammelt, immer im Hinblick darauf, die alten Kulturschätze zu retten. Die Bücher sollen seinen Landsleuten, aber auch den Lateinern an einem sicheren Platz zugänglich bleiben. Das Datum ist nach dem Cod. Marc. die 31. Mai 1468 (Migne: 4. Mai).

Handschriftliche Überlieferung: Venedig, Cod. Marc. lat. L. XIV 14, fol. 1—4 (= M); Rom, Cod. Vat. lat. 5302, fol. 108—109 v; Cod. Vat. lat. 3962; Bibl. Angelica, Cod. 479, fol. 119—122; Paris, Cod. gr. 3064, fol. 16—33. — Druckausgaben: J. Valentinelli, Bibliotheca manu scripta S. Marci Venetiarum, Codd. mss. lat. I (Venetiis 1868) p. 16—19. — H. Omont, Revue des bibliothèques. IV (Paris 1894) p. 138—140. — Migne, PG 161, 700—702 (vielfach verschlechtert).

Quamvis autem huic rei toto animo semper incubuerim, ardentiori tamen studio post Graeciae excidium et deflendam Byzantii captivitate in perquirendis graecis libris omnes meas vires, omnem curam, omnem operam, facultatem industriamque consumpsi. Verebar enim et vehementissime formidabam, ne cum ceteris rebus tot excellentissimi 5 libri, tot summorum virorum sudores atque vigiliae, tot lumina orbis terrae brevi tempore periclitarentur atque perirent, quemadmodum etiam superiori tempore tantam iacturam fecimus, ut ex ducentis viginti milibus librorum, quos Plutarchus refert in bibliotheca Apamiarum fuisse, vix mille aetate nostra supersint. Conati autem sumus, quantum in no- 10 bis fuit, non tam multos quam optimos libros colligere et singulorum operum singula volumina, sicque cuncta fere sapientum graecorum opera, praesertim quae rara erant et inventu difficilia, coëgimus. Ceterum cum haec mente saepe repeterem, parum desiderio meo satisfacisse videbar, nisi pariter providerem, ut libri, quos tanto studio et 15 labore coëgeram, me vivo ita collocarentur, ut etiam defuncto dissipari alienarique non possent, sed in loco aliquo, tuto simul ac commodo, ad communem hominum, tam Graecorum quam Latinorum, utilitatem servarentur.

Hoc igitur cogitanti mihi multasque Italiae urbes animo volventi 20 sola vestra inclyta atque amplissima civitas occurrit, in qua animus meus omni ex parte conquiesceret. Primo enim non videbam, quem locum eligere tutiorem possem, quam eum, qui aequitate regitur, legibus tenetur, integritate ac sapientia gubernatur, ubi virtutis, continentiae, gravitatis, iustitiae, fidei domicilium est, ubi imperium, ut maximum 25 est atque amplissimum, ita aequabile ac moderatum, animi in consulendo liberi, nulli libidini, nulli delicto obnoxii, prudentes clavum imperii tenent, et boni malis praeponuntur, ac privatorum commodorum obliti totum corpus reipublicae unanimi consensu et summa integritate procurant. Ex quibus sperandum est civitatem vestram, quod optamus, 30 in dies magis et vires et nomen propagaturam. Dehinc intelligebam nullum locum a me eligi posse commodiorem ac nostris praesertim hominibus aptiorem. Cum enim in civitatem vestram omnes fere totius orbis nationes maxime confluant, tum praecipue Graeci, qui e suis provinciis navigio venientes Venetiis primum descendunt, ea praeterea vobiscum 35 necessitudine devincti, ut ad vestram appulsi urbem quasi alterum Byzantium introire videantur. Post haec quomodo poterit hoc beneficium a nobis honestius locari, quam apud eos homines, quibus ego multis eorum in me beneficiis devinctus obstrictusque essem, et in ea civitate, quam mihi subiugata Graecia pro patria elegissem, et in quam accitus 40 a vobis atque honorificentissime receptus fuisset?

Itaque conscius mortalitatis meae et ingravescentem iam aetatem diversosque, quibus affligimur, morbos et cetera, quae evenire possent,

considerans omnes libros meos utriusque linguae sacratissimae aedi
 beati Marci vestrae inclytae civitatis dono dedi atque dicavi, sentiens
 talem me animum et excellentiae vestrae et gratitudini meae et, quam
 mihi communem esse voluistis, patriae debuisse, ut vos ac liberi poste-
 5 rique vestri, qui me virtute ac sapientia vestra multisque in me bene-
 ficiis addictum, deditum obstrictumque habetis, huiusmodi meorum la-
 borum imprimis fructus uberes diuturnosque capiatis, dehinc ceteri,
 qui bonarum disciplinarum studiosi erunt, vestra causa capiant. Qua-
 propter et donationem ipsam et librorum indicem et pontificis maximi
 10 decretum ad vestras excellentias mittimus precantes Deum, ut reipu-
 blicae vestrae omnia bene, feliciter prospereque eveniant, et pacem ha-
 beat, tranquillitatem, otium concordiamque perpetuam. Valeant ex-
 cellentiae vestrae feliciter.

Ex balneis Viterbiensibus anno salutis 1468, pridie Kalendas
 15 Iunias.

64. Bessarion Cardinalis

Marsilio Ficino.

Spectate docteque vir, amice noster. Superioribus litteris elucubra- L 62
 tum opus nostrum et nuper editum in defensionem Platonis nos ad te L 62^v
 20 missuros promisimus, cum ob ingenium tuum et Platonicae doctrinae
 studium eximium, tum ut, quid nos ex illo fonte hauserimus, facile
 perspicias et legas. Si quid enim in hac industria nostra vel eloquentiae
 vel bonarum artium cognitionis eluxit, si quid fuimus, id omne vel nos
 ab illo accepisse, vel ipsum sibi se defendendo suppeditasse facile exi-
 25 stimari patimur et volumus. Quod nonnihil quoque ad illius laudem
 pertinere videtur, ut suis viribus, sua amplitudine causam pro se dixerit,
 alieno auxilio non eguerit, voci tamen patroni locum reliquerit ac stu-
 dio. Hunc librum ad te dedimus his, qui curam hic gerunt rerum illo-
 rum, ex medicis. Quo mittendo cum fidei et promisso nostro omnino,

16 L *Suprascriptio*: Bessarion Cardinalis Sabinus Marsilio Ficino Platonico. |
 27 tamen L tantum Q L | 28 his L iis Q L

Ep. 64. Bessarion läßt sein Werk „In Calumniatorem Platonis“ — gemeint ist die Druckausgabe der lateinischen Übersetzung v. J. 1469 — Marsilius Ficinus zugehen.

Überlieferung: Florenz, Bibl. Laur. Plut. 83, Cod. 18 fol. 62—63 (= L). ←
 Druckausgaben: Epistolae Marsilii Ficini Florentini I 12. Per Antonium Koberger,
 1497 (Hain *7062), fol. 7. — A. M. Quirini, Liber singularis de optimorum scriptorum
 editionibus, quae Romae primo prodierunt post divinum typographiae inventum, Lin-
 daugiae 1761, p. 227 sq. (= Q). — E. Legrand, Bibliographie Hellénique. III Paris
 1903, p. 4 (= L). — Eine deutsche Übersetzung bei Karl Markgraf von Montoriola
 (Ps. für Karl Paul Hasse), Briefe des Mediceerkreises, Berlin 1926, S. 114.

tum studiis tuis atque animo erga Platonem nonnihil satisfactum esse putamus.

- L 63 Bene vale et, an librum acceperis, nos facies certiores.
Ex Urbe, Idibus Septembris 1469.

B 260

**65. Marsilius Ficinus
Bessarioni Cardinali.**

Plato noster cum in Phaedro non minus copiose quam subtiliter de pulchritudine disputasset, animi pulchritudinem a Deo, quam et sapientiam et aurum pretiosissimum vocat, postulavit. Aurum hoc a Deo Platoni tributum Platonico in sinu mundissimo clarissime fulgebat. 10
Verbis autem et litteris licet luculentissimis, intellectu tamen obscurioribus involutum evaserat obscurius, et quasi terreno quodam ambitu obsitum eos homines latebat, qui lynceos oculos non haberent. Quocirca nonnulli quondam minutiores philodoxi exteriori glæba decepti, cum non possent ad intima penetrare, latentem thesaurum con- 15
temnebant. Sed tandem in Plotini primo, deinde Porphyrii et Iamblichi, postremo Procli officinam aurum illud deportatum exquisitissimo ignis examine excussis arenis emicuit usque adeo, ut omnem ter-
B 260^v rarum orbem miro quodam splendore illustraverit. Sed tantis radiis noctuae quaedam seu bubones, ut videtur, offensi sacrum illud Pla- 20
tonis nostri thesaurum non modo spernere ut quondam nonnulli, sed etiam — proh nefas — vitupero receperunt, quod multo erat priori errore deterius. Sed tu, Bessario, academiae lumen medicamentum confestim saluberrimum hebetibus et caligantibus oculis adhibuisti, ut iam aurum illud Platoni divinitus datum non modo defaecatum ac mundum sit, 25
sed tractabile manibus et oculis innoxium. Hoc vaticinatus aliquando Plato fore tempus Dionysio inquit post multa saecula, quo theologiae

5 B *Suprascriptio*: Marsilius Ficinus Bessarioni cardinali salutem plurimam dicit. | 23 columnen B

Ep. 65. Marsilius Ficinus, im Besitz von Bessarions In Calumniatorem Platonis, feiert in seiner Antwort auf den vorhergehenden Brief diese Leistung mit erhebenden Worten. Bezeichnend für die noch unkritische Auffassung dieses Platonikers ist, daß er die verschüttete Weisheit Platons bei Plotinos, Pophyrios, Jamblichos und Proklos wieder in reiner Form findet. Bessarion weiß er zu sagen, daß er die Philosophie Platos, nachdem in neuerer Zeit gewisse Nachteulen sie geschmäht haben, von neuem als glänzendes Gold herausgestellt habe. Der Gegner habe das Verdienst, durch seinen Unverstand ein solch unsterbliches Werk angeregt zu haben.

Überlieferung: Rom, Cod. Vat. lat. 3399, fol. 260—261. — Druckausgaben: *Epistolae Marsilii Ficini Florentini*. I 13. Per Antonium Koberger, 1497 (Hain *7062), fol. 7. — Malvasia, *Compendio storico della basilica de' XII Apostoli*. Roma 1665. — Eine deutsche Übersetzung bei Karl Markgraf von Montoriola (Ps. für Karl Paul Hasse), *Briefe des Mediceerkreises*. Berlin 1926, S. 115.